

Erdélyi István

A régészet mai szerepe és helye a tudományok rendszerében

A magyar régészetben belül nagyon ritkán merültek föl elméleti-módszertani kérdések. A II. világháború előtti időkből (a később külföldre távozott) Gallus Sándor ősrégész volt az, aki ilyesféle kérdésekről értekezett.

A háború után, amikor az 1948-ban megvalósított egyetemi oktatási reform következtében létrehozták az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a muzeológia szakot, és azon belül a régészeti szakképzést, 1954-ben megjelent az első egyetemi oktatási segédkönyv, a „Régészeti Kézikönyv”, amelyet Banner János ősrégész professzor szerkesztett. Sem ebben, sem pedig a röviddel utána sokszorosított formában kiadott egyetemi jegyzetben (László Gyula professzor munkája) elméleti-módszertani kérdések fel sem merültek.

Nem kifejezetten egyetemi oktatási segédkönyvként 1999-ben magyar nyelven is kiadták C. Renfrew és P. Bahn régészek nagyszabású kötetét, a *Régészetet*. Az Osiris Kiadó ezzel egy jeles kötetet tett közzé magyarul, eredetije, a mű 2. kiadása, 1966-ban jelent meg angol nyelven. Írói főként egyetemi hallgatóknak szánták, de inkább egyetemi felvételi előkészítő kurzus alapjául kéne szolgáljon. Az olvasó sok értékes fejezetet talál benne a régészet kutatástörténetéről. Szakemberek számára nem tartalmaz újdonságokat, amatőr régészeknek pedig, mivel az ilyen jellegű „kutatást” már 1949 óta tiltják Magyarországon, nem megfelelő. Elsősorban azokhoz szól, akik a régészetről mint tudományról akarnak képet alkotni maguknak. Elméleti síkon a kötet kevés lényeges dolgot tartalmaz. A régészet „természetéről” írnak – összesen alig 12 oldalon át –, miközben azt „a kulturális antropológia múltidejének” tekintik.

Az 1970-es évek vége felé külföldön felbukkant az úgynevezett „újrégészet” irányvonala, amelyre már magyar ősrégészek is reagáltak (Kalicz Nándor és Raczky Pál közösen: Új-e az újrégészet?, KALICZ–RACZKY 1977, 76–94; majd ismételt, de akkor már egy másik fontos kérdésre adva választ; Raczky Pál: A történetiség az őskori régészetben, RACZKY 1983, 70–76). Erre a kérdéskörre az alábbiakban még visszatérek. Jóval előbb keleten (a Szovjetunióban), és nyugaton (az Amerikai Egyesült Államokban és másutt) már javában folytak az elméleti-módszertani viták. Miután 1959-től (nálunk bizony jókora késéssel) működni kezdett Budapesten az akadémiai Régészeti Kutatócsoport, a későbbi Régészeti Intézet, ott is sikerült létrehoznunk 1961-ben – Castiglione László ókorkutató vezetése mellett – egy elméleti-módszertani munkaközösséget, amely azonban végül kérészetűnek bizonyult. Anyagai, egészen kis kivétellel, meg sem jelentek nyomtatásban, az Akadémiai Kiadó archiválta a kéziratokat.

A hazai kutatást sokáig jellemezte egy bizonyos pragmatikus szemlélet: ásassunk csak, majd az anyag „kiadja” és megmutatja, mit és hogyan is kell értékelnünk és szemlélnünk – szinte általános, hallgatólagos „megállapodás” szerint. Az említett László

Gyula professzor próbálkozott csupán bizonyos égető kérdések feszegetésével, de jobbra ezt a kísérletét ő maga pesszimiztikus felhangokkal zárta. Csak a 3. évezred küszöbén, az érezhető hazai hiány és a felmerült kérdések megválaszolása iránti jogos igény készített és készített néhányunkat a válaszadásra. 2003-ban három jeles magyar régész beszélgetett filozófusokkal elméleti-módszertani problémákról, de korábban ők maguk ebben a körben, írásban nem nyilatkoztak: Bánffy Eszter ősrégész, Bálint Csanád korai-középkorász régész, az MTA Régészeti Intézetének igazgatója és Szabó Miklós ősrégész, az ELTE Régészettudományi Intézetének akkori vezetője, a két utóbbi akadémikus (BEDŐ 2004, 82–96). Tőlük függetlenül alakította ki a maga véleményét a régészetről mint tudományról Vékony Gábor régész, az ELTE Régészettudományi Intézetének a tanára, aki nemcsak a Magyar Nagylexikonban, hanem egy reprezentatív kollektív kötetben (VÉKONY 2003, 15–21) is kifejtette a maga álláspontját. Erre azonban csak jóval később (már Vékony halála után!) érkezett jogos ellenvetés, Fodor István, korai-középkorász régész, a Magyar Nemzeti Múzeum címzetes főigazgatója részéről (FODOR 2006, 89–112).

Magam, a fentebb említett elméleti-módszertani munkaközösségben, elsősorban a régészeti etnosz-meghatározás problematikájával foglalkoztam. Jóval korábban, mintegy megjegyzésként egy nemzetközi vitában, tértem ki fontosnak tűnő kérdésekre (ERDÉLYI 1966, 361).

Azért, hogy jobban megérthessük a régészet mibenlétét, egészen röviden vissza kell tekintenünk a múltjára. Azok a kezdeményezések, amelyeket a régészet gyökereinek szoktak tekinteni, inkább az uralkodói akaratot tükrözték, vagy az egyes szentélyekben végrehajtott kincsgyűjtés kategóriájába tartoztak, és legkevésbé sem arra irányultak, hogy valamely ország vagy nép történetét segítsenek megvilágítani. Talán a muzeológia előképeinek tekinthetők. Sokkal inkább jelentik az igazi régészet első lépéseit a Pompejiben kezdeményezett feltárások, jóllehet azok első időszakában a pompás antik műtárgyak megszerzése volt csupán a cél. 1860 körül fogalmazódott csak meg, hogy az ásatások révén egy egész ókori kisváros múltjára is fényt lehetne deríteni.

Magyarországon több mint egy évszázaddal a törökök kiűzése után kerülhetett csak sor a külföldön már valamivel előbb megindult régészeti oktatás megkezdésére a pesti egyetemen, és egyúttal az első tudományos ásatások megindítására. Mindkettő Schönwiesner István osztrák numizmata és régész nevéhez fűződik, aki az aquincumi ásatások megindítója volt. A Magyar Nemzeti Múzeum akkor még nem létezett. Az első nyilvános közgyűjtemény nem is a fővárosban, hanem Erdélyben létesült. Ezután még igen hosszú évtizedek teltek el, voltak már „leletmentések”, például honfoglaló magyar sírok feltárásai, és egyebeké, a szakemberek közül az ősemlékutatóban – régészeti oldalról – a polihisztor természettudós, Herman Ottó jeleskedett. A valóságos, a kor követelményeinek megfelelő szinten gyakorolt régészet csak a Bach-korszak lezárultával indulhatott meg. Jeles kezdeményező személyisége Rómer Flóris volt.

Röviddel az I. világháború előtt már a magyar régészetben is fokozódott a szakosodás, ami részben annak volt köszönhető, hogy már több egyetemen működött régészeti tanszék: Kolozsvárott a római (Buday Árpád) és az őskori (Roska Márton) kutatások, illetve oktatás került előtérbe, majd Trianon után a Szegedre menekült oktatók ott is létrehozták a tanszéket. Budapesten az ős- (Tompa Ferenc) és a római kori (Hekler Antal, Alföldi András) szakemberek voltak a vezetők. Nem sokkal a II. világháború előtt

már Pécssett is működött ilyen tanszék (Járdányi Paulovics István). A II. világháború utáni átrendeződés nagy változásokat okozott, mind személyi, mind pedig ideológiai téren. Mindezt jobban látnánk, ha részleteiben is feldolgozták volna a magyar régészeti kutatások történetét, de ez még várat magára. Az 1950-es évek elejétől nagy átrendeződések történtek, mind oktatásszervezési, mind pedig ideológiai téren, amint arra már fentebb céloztam.

Ettől függetlenül, világosan kitűnik tehát, hogy korainak látszó kezdeményei ellenére a régészet igen fiatal tudomány és még fiatalabb a maga modern, a XX. században kialakult alakjában. Jellegét és a történettudományon belüli funkcióját sokan vitatják. Vádolják historizmussal és egyúttal valamiféle, szinte kizárólag statisztikai és tipológiai módszerekkel dolgozó kultúrtörténeti feltáró funkcióra igyekeznek kényszeríteni.

A tudománytörténeti megjegyzések után, tekintsük át a mostani helyzetet. Egyre inkább tudatossá vált az, hogy a régészet alanya, amivel dolgozni tudunk, a feltárt (vagy szórványként megtalált) leletanyag a maga egészében, objektuma pedig az emberi történelem megismerése. Az írásos források széles köre, mivel mindegyikük az emberi szellem terméke, a régészetiakkal ellentétben teljesen szubjektív. Ráadásul, ha körülbelül tízezer évnél mélyebb idők történelmébe akarunk hatolni, akkor írásos forrásokra igen csekély mértékben, illetve egyáltalán nem is támaszkodhatunk. Természetesen a régészeti leletanyag feltárását is fenyegeti a szubjektivitás a kutató részéről, ha maga nem kellően képzett, vagy ha károsan befolyásolják azokat bizonyos, negatív szerepet játszó külső körülmények is. A régészet lassan-lassan kidolgozta a maga sajátos módszereit, kutatási elveit és követelményeit, valamint megtalálta a maga helyét a tudományok rendszerében. Az őskor kutatása, együtt haladva az ember eredetének antropológiai – biológiai kutatásával, kezdetben erősen természettudományos kategóriának tűnt vagy tűnhetett, annál is inkább, mivel első komoly szakemberei nem történészek voltak. Az ókori régészet kezdetei, ha műemlékek és művészeti emlékek felkutatására irányultak, akkor vagy a gazdaságtörténetet állították előtérbe (például az éremtant), vagy pedig a művészettörténet felé tolódott el a súlypont. Az ókori feliratok elolvasása és értelmezése pedig egy másik, igen sajátos tudományág, az epigráfia létrejöttével előzte meg a régészetet, mely később annak egyik rész tudományává vált.

A fentiekből már világosan kiderült, hogy a magam részéről a régészetet a történettudomány szerves részének tekintem. Hazánkban, illetve máshol is, sajátos helyzetet jelöltek ki számára. Európában csak a legutóbbi évtizedekben történt némi elmozdulás abba az irányba, hogy az írásos források szakértői és az ásató régészek egyetlen projekt keretében dolgozzanak. Ennek egyik oka, hogy az akadémikus történettudomány már igen régen kidolgozta (és természetesen állandóan fejleszti és finomítja) a maga módszereit, amivel a történetíráshoz nyújt alapot, miközben a régészet – amint azt a továbbiakban látni fogjuk – még mindig súlyos alapproblémákkal küszködik. Súlyos viták kísérik, és kísérni is fogják a régészettudomány kialakulását és fejlődését.

Már a XIX. században ki kellett dolgozni egy egész sor módszertani megoldást a célból, hogy a régészet úrrá lehessen saját alanyán. Ugyanis, amint a természet birtokába veszi a jelen emlékeit és ezzel mindegyikük azonnal a múlt emlékeivé válik, hatalmas fal gátolja megismerésüket és megértésüket. Másszóval, például a használaton kívülre kerülő építészeti objektumok – mivel vagy feleslegessé, azaz korszerűtlenné válnak, vagy akár lerombolják őket – a korabeli aktív lét peremére

kerülnek. Ugyanez történik lényegében az ingó használati tárgyakkal is: ha már tönkrementek, akkor a szemétkbe kerülnek, és majdnem hasonló a sorsuk az elhunytaknak is, de őket temetőikben, vagy főként a neolitikum idején, a települések területén hantolják el. Ezeket az emlékeket kell tehát kiszabadítanunk a föld alól, vagy ha romjaik a felszínen vannak, akkor azokat kell értelmeznünk – értékelnünk. Nehéz, keserves és lassú feladat.

Melyek a régészet segéd- vagy társtudományai? Fogas kérdés. Hosszú ideig szembe kellett nézni azzal a véleménnyel, amelynek értelmében a régészet a történettudomány segédtudománya. Azoknak a szakembereknek, akik „csupán” az írásos forrásokat ismerik alaposan, rendszerint fogalmuk sincs a régészet lehetőségeiről, avagy módszereiről. Röviden: véleményük szerint a régészet nem tudja megszólaltatni a feltárt emlékeket. Ezen a véleményen azonban már régen túl vagyunk, vagy túl kellene lennünk. A megszólaltatás természetesen egészen más nehézségekbe ütközik, mint az írásos források – nem kevésbé bonyolult – esetében. A régészeti forrásokban nagy mennyiségű információ rejlik, amelyeket az ember, általában nem is tudatosan, létrehozott bennük. Ezek kinyerése a modern régészeti kutatás feladata. Ez már régen megfogalmazódott, egy ideig az úgynevezett interdiszciplináris kutatásokat igyekeztek előtérbe helyezni, nem mindig sikeresen. A legmodernebb tudományszervezési lehetőségek, eszközök lehetővé tehetik, hogy időben meghatározott módon, nem is kutatóintézeti keretek között, hanem kihelyezett munkacsoportok (teamek a terepen), majd együttesen működtetett, egymást állandóan ellenőrző feldolgozó szakemberek dolgozzanak az adott témákon. Sok szó esett és esik a „komplexitásról”, hiszen egyetlen régész sem lehet teljesen otthonos egyúttal a természettudományokban is (kivételesen alig-alig akad nálunk; amikor a régészdiploma mellett matematikusi, kémikusi vagy embertani diplomát is szerzett valaki, de nem is ez az igazán járható út!).

A természettudományok és a műszaki tudományok különböző fokon, különböző részletmegoldásokban lehetnek a régészet társai, vagy segítői. Ezeket szigorúan meg kell különböztetnünk. Lássunk néhány példát: a modern feltárás már el sem képzelhető légifényképezés, geodéziai felmérés nélkül. A földalatti világ felderítésében a talajellenállás-méréssel, a proton-magnetométeres vizsgálattal lehet csak olcsóbb és gyorsabb eredményt elérni akár a települések, akár a temetők felkutatásában. Ott kell lennie az ásatáson a szakfényképésznek és a felmérő-rajzolónak is. Őket nevezhetjük műszaki segítőknél. A célokat és az ilyen módon nyert adatokat azonban kivétel nélkül mindig maguknak a régészeknek kell megadniuk! A feladatok sürgetnek (lásd például a hatalmas útépitéseket, a nagyméretű lakó- és ipari objektumokat megelőző, a terepen dolgozókat siettető munkálatokat). Külföldön már évtizedekkel ezelőtt létrehozták, majd nálunk is bevezették a régésztechnikus-képzést, és a szakemberek bekapcsolódtak a terepmunkálatokba. Ez is rejt magában nehézségeket, mivel az ásatási munka az, ami alapjában véve megkülönbözteti a régészetet minden más feltárástól – legalábbis a munka adott szakaszában –, s ez megismételhetetlen. A terepmunka nem laboratóriumi kísérlet, hanem a történeti forrásanyag elsődleges feltárása, abszolút felelősséggel. A régésztechnikus, hacsak nem áll fizikailag is mellette a régész, sok esetben képtelen ezt a felelős munkát teljesíteni, mert nem ismeri, nem is ismerheti eléggé a célt. Annál mindenesetre sokkal jobb, mint amikor a felelős, ásatásvezető (!) régész ott sem tartózkodik a feltáráson, sok esetben akár napokon át – ahogyan az még a XX. század utolsó harmadában is előfordult a hazai gyakorlatban.

Lépünk tovább a terepről. A régészet és a nyelvészet, főként az őstörténeti népkutatásban igyekeztek egymásra találni. Egyes nyelvészek igazolhatónak látták nyelvtörténeti koncepciójukat akkor, amikor a régészek – legalábbis szerintük – mintegy „igazolták” őket. Csalóka helyzet. Lassan, de biztosan körvonalazódott, és ez egyre inkább nyilvánvaló, hogy a nyelveknek igen sajátos történelmük van. Nyelvek nemcsak eltűnnek, hanem (új)alakulnak és át is lehet venni őket. Ez utóbbit általában „nyelvcsere” szokták nevezni, ami teljesen tarthatatlan terminus, hiszen csere esetében valamit valamire cserélünk, ha pedig egy nyelv kihal, akkor az átvett nyelv helyett nem képezhet cseretárgyat. Egyelőre ott tartunk, hogy hagynunk kell a régészetet a maga útján járni, saját módszereivel, és a nyelvészek eredményeit se próbáljuk meg az elért régészeti eredményekkel szembesíteni. Erre jóval később kerülhet majd sor.

A régészet társtudományának szokták tartani a néprajzot, azaz etnográfiát, vagy ahogy nálunk értik, az etnológiát (angol nyelvterületen kulturális antropológiának nevezik), ami a külhoni néprajzkutatásra vonatkozik, ha nem is teljesen ugyanaz. Nemcsak az ősemberkutatásban, hanem a jóval későbbi korokból származó leletek és egyéb velük kapcsolatos körülmények esetében is a néprajz segítségét szokták bevonni. Rekonstruálnak ingó és ingatlan jellegű dolgokat: viseletet, házat, szerszámokat stb. A rekonstrukciók esetében legyenek azok szerszámok, avagy éppen házak maradványai, a műszaki tudományok felől érkező segítségre van szükség, amikor képi vagy „valóságos” és sokszor eredeti méretben történő rekonstrukciót akarunk létrehozni. Ezen túlmenően, a „primitív” gazdálkodás néprajzi ismeretei szintén feltárhatják előttünk azokat az információkat, amelyek a tárgyakból önmagukban nem nyerhetők ki.

A régészet egyik, legszorosabban vett **társtudományának** kell tekinteni a *történeti embertant* vagy antropológiát (amely nem azonos a fent említett kulturális antropológiával), hiszen már a kezdetek óta a régészet a temetkezésekből is feltárja leletegyütteseit. Az utóbbi évtizedekben ez a tudományág a metrikus antropológia mellett genetikai módszerekkel is gazdagodott, ami hatalmas lehetőségeket ad számára.

Nálunk kisebb kutatási múlttal jelentkezik a történeti állattan, vagyis az archeozoológia, amelynek társtudományi volta vitathatatlan és eredményei nélkül a régészet nem volna képes gazdaságtörténeti (vad – és háziállatok), vagy kultusz-történeti kérdések (totemállatok, állatáldozatok stb.) megválaszolására. Az ősemberkutatásban (főként a jégkorszakok alatti és előtti periódusokban) pedig az ősellattannal van a régészettnek szoros társtudományi kapcsolata, együttműködési kötelezettsége.

A régészet **segédtudományai** közül, melyek száma egyre gyarapszik, nehéz kiválasztani a legfontosabbakat. Szerepük a régészek által feltett kérdések megválaszolásában jelentős. Ilyenek: 1946 óta a fizika – ezen belül az abszolút kormeghatározásban új lehetőséget adó magfizika –, korábban, már a XIX. század legvégétől az archeomágneses kutatások, például a kerámia és az égető kemencék korának meghatározásakor. A kerámiánál megemlíthetjük a kiégetési hőfokok, az agyaghoz társított szilárd keverékanyagok röntgendiffrakciós vizsgálatát és magát a röntgenfelvételek szerepét, például a fémtárgyaknak a rozsdá alatti része és belső struktúrája vizsgálatok. Ebbe a kategóriába tartozik a kémiai vizsgálatok egész sora is: a talajkémia (ami az egyes települések vizsgálatában nélkülözhetetlen) kezdve egészen az edényekben megmaradt ételmaradványok vizsgálatáig.

Mind a fizika, mind pedig a kémia oldaláról rendkívül sok segítséget kaphat a régészet, nincs most értelme ezek tételes és aprólékos felsorolásának (lásd például ERDÉLYI 2001).

A lényeg az, hogy mindig a régésznek kell feltennie a kérdést, és a társtudományok segítségnyújtása után, neki kell azt megválaszolnia történelmi oldalról.

A régészet sajátos leletfeldolgozó módszerei szinte mindegyikének megvan a maga gyökere más tudományokban, vagy rokonítható azok sajátos módszereivel. A régészet települési (házbeásások, szemégtödrök, épületek stb.), valamint temetkezési leletegyüttesekkel dolgozik. Azon túl, hogy igyekszik azokat maradéktalan pontossággal feltárni és dokumentálni, a tárgyi együtteseket és azok előkerülési körülményeit értékeli (speciális fontosságúak a pénzgazdálkodás megjelenése óta az éremkincsleletek, a neolitikumtól kezdődően pedig az együttesen elrejtett tárgyak – depó – leletei). Együttesként kezelhetők és kezelendők, egymástól megkülönböztetve, a különböző talajrétegekből előkerülő tárgyak. Ezt a módszert, a stratigráfiai vagy rétegtanít, a régészet lényegében a geológiától „örökölte”. A talajba, a házak alapozásakor beásott árkok körüli régebbi rétegek, majd az épület használati idejében felhalmozódott réteg leletei döntő fontosságúak a relatív kormeghatározásban. Sajnálatos módon, még az 1940-es években is voltak olyan feltárások nálunk, ahol például némely ókori romok fundamentumait, falmaradványait kutatták, pontosabban ásták ki, de a rétegeket nemhogy meg sem figyelték, hanem azok leletanyagát a földdel együtt eltávolították.

Mindehhez a régészet egyik legalapvetőbb módszere csatlakozik, a *tipológia*. (A nagyírú, svéd régésznek, O. Monteliusnak a XIX. század végén megjelent, a tipológiáról szóló munkái evolucionista-genetikai gondolatokat és elveket tartalmaznak, nem pedig szorosan vett tipológiát.) Tudományunk ezt is más, kultúrtörténeti stb. módszerekből tanulta el és fejlesztette ki saját igényeinek megfelelően (lásd például KLEJN 1991). A tárgyakból, de nemcsak a tárgyakból, hanem házakból, egyéb építményekből, sírokból, megfelelő ismertetőjegyek együttese révén tipológiai sorozatokat lehet ugyanis felállítani és azokat matematikai-statisztikai és tipológiai elemző módszerekkel történetileg értékelni. Ha vannak köztük hozzájuk csatlakozó pénzérmék, amelyeknek kormeghatározása pontos, akkor azok ebben a vizsgálatban is, csakúgy, mint az említett stratigráfiában, alapvető segítséget jelentenek.

Végezetül elérkeztünk a régészet sajátos módszertani „eszközehez”, a **régészeti kultúrához**. Nem állítjuk, hogy ezzel – metodológiai szempontból – minden rendjén van, ellenkezőleg. A régészet megpróbálja a maga objektumát a lehető legegzaktabb módon megragadni és magyarázni. A *'kultúra'* kifejezést a régészet megintcsak máshonnan kapta, és az egyes, egymástól különböző tudományterületeken más és más értékenek alatta. Nem ez a valós probléma, hanem az, hogy a régészet hogyan határozza meg a maga legfontosabb elméleti, a gyakorlatban szinte állandóan alkalmazott módszerét, illetve eszközét? A fogalmat magát általában az őskőkortól a korai középkorig szokták használni, világszerte. Ahogyan azonban nyelvi vagy etnikai (erre még visszatérünk!) megjelölés kínálkozik (?), akkor a meghatározott kultúra kifejezés helyett, azt ezekkel jelölik.

Lássuk a régészeti kultúra ismertetőjegyeit. Első a *földrajzi*, azaz térbeli lokalizálás, térképkészítés az egyes lelőhelyek segítségével, ami nélkül az adott régészeti kultúra „szétfolyna”. Másodiknak vehetjük *kronológiai* helyzetét, amelyet korai, középső („virágkor”) és utolsó fázisra tagolnak, amennyiben ez lehetséges, akkor pontosan. Mindkettőben alapos nehézségek rejlenek, hiszen a nagymennyiségű leletanyag tipológiai rendezése után, illetve azzal együtt, már szemben is találjuk magunkat nemcsak a mikor, hanem a honnan kérdéssel. Egyéb jelentős ismérvek:

például (a neolitikumtól kezdve) a kerámia, a temetkezési szokások (ezeken belül a viselet) és mások, az adott kultúrára nézve specifikus jellegzetességek. A dolog bonyolult, hiszen a csere, a kereskedelem, valamint más, egyéb természetű interetnikus kapcsolatok (például az exogámia), idegen elemeket érvényesítenek, innovációk változtatják, módosítják a kultúrát. Nem egyszer kiderült, hogy az egyes, a korábbi kutatási fázisban még külön-külön kezelt régészeti kultúrák között olyan szoros a kapcsolat a leletanyag alapján, hogy azokat történeti-kulturális egységekben lehet egyesíteni. A legfontosabb dolog, habár nem is írjuk azt le minden esetben, a leletanyag, illetve a kultúrák mögött ott kell tudva-tudnunk azok hordozóit, a korabeli emberi közösségeket. Különböző szinte öncélú tipológiai műveleteket végzünk mindössze. Ugyanis az egyes régészeti kultúrákat az egykor élő emberi közösségek hozták létre, amikor a kényszerítő földrajzi-éghajlati, vagy a szomszédok által diktált adaptáció valóságos volt és az élő, funkcionáló közösség hagyományozni tudta a maga kultúráját. Amikor ez nem volt már lehetséges, akkor az illető kultúrának teljes egészében vége lett, egyes részleteit át lehetett ugyan venni, tovább lehetett fejleszteni, ha erre volt mód és igény. A régészeti kultúrákra jellemző ismertetőjegyek, annak az egykori identitástudatnak a lenyomatai, amelyek megkövetelték az adott kultúra hordozóitól, hogy például viseletükben, hagyományos temetkezési szokásaikban juttassák kifejezésre azt. A kultúrákat létrehozó közösség *mi* – tudata kell, hogy tükröződjön a leletanyagban. A kérdés, hogy a régészeti leletanyagban mi lehet még ezekből fel, mi az, ami közülük etnospecifikus. A korai középkor emlékeire vonatkozóan, ennek a módszernek a kritikáját érinti alapvetően Bálint Csanád nagyszabású tanulmánya (BÁLINT 2006, 277–346). Pesszimiztikus kicsengésű álláspontjával a magam részéről kevéssé tudok egyetérteni.

A régészeti kultúrákat vagy azok részeit, rekonstruálni lehet tudományos, és ezzel összefüggésben múzeumi célból. Ebben a néprajztudomány is segíthet, ugyanakkor a rekonstrukció olyan dolgokat is megvilágíthat, amelyeket a megmaradt leletekből azonnal nem lehetett látni. Ez is a régészettudomány feladata, akár közművelődési, akár pedig oktatási vagy műemléki célból.

Szemben a régészeti állásponttal, a magyar kutatók jelentős része (például a zenetörténészek) a kultúrát – megjelenését tekintve – areális és nem etnospecifikus jelenségnek tekintik. L. Binford 1968-ban úgy fogalmazott, hogy „A kultúra nem más, és főképp nem több, mint a környezeti hatásokra adott válaszok összessége.” (idézet a Világosságból, a 2003-ban lezajlott és 2004-ben közölt, említett vita anyagából, BEDŐ 2004, 82–96). Amennyiben ezzel egyetértenénk, akkor teljesen figyelmen kívül hagynánk magát az embert, a régészeti kultúrák hordozóját. Ezzel érkezünk el a régészetnek az egyik – mostanában – legvitatottabb részéhez, az úgynevezett „*etnikus régészethez*”. A XIX. század eleje előtt ez az ágazat még nem létezett. A nemzetállamok létrejötte vagy létrehozásuk igénye, komoly régműlttel rendelkező létük igazolása, egyáltalán a népek, nemzetek fogalmának a régészeti vetülete izgalmas kérdés. Az egyik legkiválóbb vonatkozó módszertani munka (BRATHER 2004) egyelőre teljesen ismeretlen még a magyar szakemberek körében. Megindult tehát az egyes népek (etnikumok) eredetének, kialakulásának kutatása, méghozzá régészeti alapokon. Népünkre vonatkoztatva, beletartozik a mi a magyar, pontosabban *mi volt* a magyar kérdéskör, részleteiben a magyar őshazakutatás, vándorlás és honfoglalás problémaköre. Ennek kifejtése azonban már egy másik tanulmány tárgya.

IRODALOM

- BÁLINT Csanád 2006. Az ethnosz a korai középkorban (A kutatás lehetőségei és korlátai). *Századok* 2, 277–346.
- BEDŐ Viktor (szerk.) 2004. Tudományközi beszélgetések: régészet. *Világosság* 1, 82–96.
- BRATHER, Sebastian 2004. Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie. (Reallexikon der Germanischen Altertumskunde Ergänzungsbände, Band: 42.) Berlin.
- ERDÉLYI István 1966. Objectivity in Anthropology. *Current Anthropology* 7, 3, 361.
- ERDÉLYI István 2001. *Régészeti – őstörténeti fogalomtár*. Budapest: Andtech Kft. Készült a Pécsi Tudományegyetem Ázsia Központja részére.
- FODOR István 2006. A régészettudomány történetisége. A magyar őstörténet példáján. *Archaeológiai Értesítő* 131, 89–112.
- KALICZ Nándor – RACZKY Pál 1977. Új-e az újrégészet? *Valóság* 6, 76–94.
- KLEJN, Lev Sz. 1991. Arheologicseszakaja tipologia. Leningrád.
- RACZKY Pál 1983. A történetiség az őskori régészetben. *Múzeumi Közlemények* 1, 70–76.
- VÉKONY Gábor 2003. A régészeti terepkutatás története. In: Visy Zsolt (szerk.) *Magyar régészet az ezredfordulón*. Budapest: NKÖM-Teleki László Alapítvány.

